

overcoming the way from ethnography, popularization to awareness of the need of education and development of literature for people as a target audience, and subsequently – to national journalism.

Key words: Shevchenko's discourse, poetic shevchenkiana, «Ukrainian Children's theater» of Olena Pchilka, intertextuality, perception, editorial article.

Яблонська Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, *ORCID iD*: 0000-0002-2200-6978; o_jabl@ukr.net

УДК 821.161.2'05-1.09 Пчілка

Тетяна Данилюк-Терещук

Поетичні присвяти Олени Пчілки

Статтю присвячено адресованій ліриці збірки «Думки-мережанки» (1886) Олени Пчілки. Упорядники пізніше виданих творів письменниці не дотримувалися авторської волі стосовно присвят, тим самим руйнуючи цілісність і зміст текстів. Зроблено спробу дослідити специфіку присвят через фактологічний матеріал. З'ясовано, що дедикація увиразнює творчий задум, а через ім'я адресата постає широкий культурно-історичний контекст. Деякі присвяти мають подієвий характер, на що вказує авторське датування, інші розгортаються у формі спогадів чи рефлексій адресантки.

Ключові слова: присвята, адресована лірика, поезія, автор, адресат, адресант.

Поетичним текстам Олени Пчілки мало пощастило з професійною критикою. Її першу збірку «Думки-мережанки» (1886) сучасники майже не помітили. Щоправда, авторка отримала кілька компліментів від І. Франка («...годі було найти місце хоч би для Вашого прекрасного “Пророка”. “Орла” редактор не захотів прийняти до 1-го номера; його, по моїй думці, треба б ще трохи ошліфувати, а зробити се без вашого дозволу я не осмілююсь. “Юдіта” Ваша вийшла трохи задовга, а замало натуральна. Не пригадую собі вже повісті в “письмі святім” о ній, але мені здається, що там вона якось інакше виглядає, навіть чи не вдова, мабуть. Сам сюжет, звісно, дуже

цікавий і надається до вельми ефектної, реалістичної поеми... Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань» [13, с. 9–10]) і строгий листовний коментар вже на саму збірку від М. Драгоманова («Три вещи (Пророк, Посмертна шана, да Юдиф) могли бы еще появиться в журналах, – а остальное просто никуда не годится: вымучено – и темно; мелко, – не нужно. Непостижимо: где девается твой ум и вкус, когда ты берешься сама писать, а не ценить чужое написанное. И это смотрят “друзья”, – эти герои “посвят”...И такие упражнения идут вперед, – Рідна мова, Лірники, Ілліада – лежат!» [15, с. 284]) та перелік заголовків поезій збірки в «Історії літератури руської» О. Огоновського [7, с. 1082–1084].

На початку 60-х рр. ХХ ст., майже через 80 років від часу появи друком перших поезій, Олена Пчілка все ж удостоїлася статусу «першої української поетки». Таку думку висловив А. Чернишов – автор нарису «Олена Пчілка» [14, с. 173] та упорядник збірки «Олена Пчілка. Твори» (1971). Дослідник, не лише подав біографію О. П. Косач (навіть у межах «радянського нарису життя й творчості» зумів сказати про неї як про людину і громадянку), але й спробував осмислити її творчу спадщину: від перших поетичних перекладів до прози і драматичних текстів для шкільного театру написаних у 20-х рр. ХХ ст. Через пів віку віддаймо належне літературознавцю, який мав сміливість написати, що «з багатьох книжок та статей про Лесю Українку читач діставав переважно науково неспроможну інформацію, що викривляла історичний образ Олени Пчілки» і все це «благословлялося “Історією української радянської літератури”» [14, с. 135–136].

Варто увиразнити ще одну деталь, яка, на нашу думку, стає своєрідним критерієм довіри до праці А. Чернишова – розділ про Олену Пчілку у книзі «Невмирущі» має присвяту: «Матері моїй Настасії Костянтинівні Берченко присвячую» [14, с. 135].

Ясна річ, міркування А. Чернишова мають свою цінність, але водночас потребують певних коректив і коментарів. На щастя, українське літературознавство вже має дослідження про поетичні тексти Олени Пчілки, як от праці Л. Дрофань, О. Мікули, О. Камінчук, Н. Купрати та ін. Демонструючи різні цікаві підходи та принципи, науковці традиційно згадують збірку «Думки-мережанки» як факт літературної біографії Олени Пчілки, але так і не намагаються уважніше придивитися до її змісту, структури,

тематики. А зробити це варто, хоча б з огляду на слова самої О. Драгоманової-Косач: «Так як «Думки-мережанки» писані в різні часи, під різними настроями душі, то зміст книжки вийшов дуже перистий: і тенденційні вірші, і біблейські теми, і байки, і жарти, і чиста лірика – все в купі! Але ні про один розряд думок, взагалі ні одного слова про них я од критики – не чула! Чи се випадковість, чи може мовчанне «з ласки», (жаліючи автора, котрого, заговоривши, прийшлося би лаяти), – не знаю... » [9, с. 56].

Уважне читання спонукає осягнути смисли сказаного, зрозуміти, різноманіття тем та мотивів збірки. Тим більше, що авторське слово має свого адресата, і це не лише читач, але й конкретні особи, яким присвячено тексти й цілі розділи «Думок-мережанок». На жаль, упорядники пізніше виданих творів Олени Пчілки не дотримувалися авторської волі стосовно присвят, тим самим руйнуючи рамкові компоненти тексту.

Мета статті – проаналізувати специфіку присвят у збірці «Думки-мережанки» Олени Пчілки.

Віршову присвяту можна вважати улюбленим жанром літератури ХІХ ст., адже «до нього зверталися всі без винятку митці цієї доби» [5, с. 29]. Розглядаючи присвяту, як певний спосіб поетичного висловлювання, дослідники увиразнюють і теоретичний аспект явища. Л. Бондар вважає, що «присвята (посвята, дедикація) – один із позатекстових компонентів, що разом із назвою, епіграфом etc. формує так звану “раму” твору; у присвяті зазначається, кому адресовано твір, часом подається дата, яка є важливою для автора й адресата; висловлюються почуття вдячності, поваги, приязні, любові, хоча відомі й гумористичні і навіть сатиричні присвяти; зазвичай стисла, інколи має вигляд розгорнутого літературного тексту самостійної художньо-літературної вартості, близька до послання і дарчого напису» [1, с. 19].

На думку Ю. Клим'юка, поетичне висловлювання в присвяті має визначену емоційно-логічну мовну конструкцію і виникає на основі первісної метафори – провідної ідеї та сюжету, що складається внаслідок стосунків автора й адресата [2, с. 186].

І. Ліпницька звертає увагу на подвійну функцію присвяти у структурі збірника чи поетичної книги – «власне художню і позалітературну, що пов'язана з дружнім, інтимним жестом стосовно

адресата або ж додатковим фактологічним матеріалом до вивчення біографії поета» [5, с. 29].

Структурно збірка «Думки-мережанки» Олени Пчілки складається з IV розділів і охоплює поезії написані впродовж 1881–1885 рр. Серед віршів першого розділу, адресованість мають тексти: «З новим роком! (Посвята Е. К. Тр-ву і В. П. Н-ку)», «Гульча (Посвята Марьи Мих. Косач)», «Заграва ясна (Посвята пані М-їи М.)», «Та вже не ти!.. (Посвята А. І. Суд-вій)», «З поеми “Козачка Олена”» примітка про присвяту першопублікації в альманасі «Рада» М. В. Лисенку, «На полі чести (Посвята пам'яті А. С. К-ча, що поліг на війні 1876 года)», «Влад-ру П. Н-ку»; другого розділу – «Переспіви (Посвята Лесі Українці)»; третій – «Байки (Посвята Е. К. Тр-ву)»; четвертий – без присвят [8].

Кожен текст із присвятою має своє особливе значення, а адресність не лише дозволяє простежити перипетії долі авторки та її сучасників, але й розгортає широкий культурно-історичний контекст доби. Дедикації, за спостереженням В. Назарця, часто мають ситуативний характер, але «при цьому ситуативність не обов'язково повинна мати чітко визначений подієвий характер, вона може виявляти себе й ментально – у вигляді певних роздумів, спогадів, авторських рефлексій із тих або тих обставин його побутового, творчого, громадянського життя» [6, с. 72].

Якщо врахувати, що основа присвяти – ім'я особи, якій адресовано текст, то у «Думках-мережанках» чітко визначене коло – це рідні (Леся Українка, Марія Михайлівна Косач, А. С. К[оса]ч) та друзі родини Косачів (Єлисей Кипріянович Трегубов, Володимир Павлович Науменко, Микола Віталійович Лисенко, Анна Іванівна Судовщикова).

Другим важливим складником присвяти є датування, адже точна фіксація часу дозволяє уточнити той чи той факт у межах біографії як адресанта, так і адресата, або ж суспільно-значущі для них подій.

Цікаві коментарі до творчої історії подає й сама Олена Пчілка: «В 1886-му році видала я збірку своїх віршів “Думки-мережанки”. Деякі з тих думок (“Прощанє”, “Пророк” й інші) були надруковані перше в “Зорі”; більша часть думок написана в різні часи в селі Колодяжному (невеличкий маєток мого чоловіка), куди я, проживши 2 роки в Києві, (82-гий, 83-тій) переселилася з дітьми, щоб жити знов

на любій Волині, котра і до сего дня так багато дає мені для моїх праць із своєї етнографічної й словесної скарбниці» [9, с. 55].

Прикметно, що дві присвяти з «Думок-мережанок» мають іменну адресованість й точне датування: «З новим роком! (Присвята Е. К. Трегубову і В. П. Науменку) – «1885 р., с. Колодяжне», «Влад-ру П. Науменку» – «1885 р. Май 25, с. Колодяжне». Саме через імена Є. К. Трегубова і В. П. Науменка (обидва, були «молодшими членами Старої Громади» й належали до «київських товаришів» П. А. Косача [3, с. 882 – 883]), розкривається авторський смисл слів про «щире братерство» і надію на «дні прийдешнії – ясні» [8, с. 1]. Виглядає на те, що святкування Різдва у Колодяжному було доброю традицією для друзів Петра Антоновича й Ольги Петрівни впродовж 1883 – 1885 рр. Те, що їх чекали з нетерпінням і готували особливі дарунки засвідчують «Спомини й уваги до 1883 року» О. Косач-Кривинюк: «На Різдво приїхали до нас у Колодяжне гості, приятелі наших батьків Є. К. Трегубов і В. П. Науменко. Вони перевірили Мішине учення, виявилось, що воно не конче добре посувається... Мішу зважили одвезти по Різдві до Києва в підготовчий пансіон... Рука в Лесі довго гоїлася і кілька місяців усе була обв'язана. Пам'ятаю, що Леся тоді все ж багато вишивала і шила, пришпилюючи роботу до тої обв'язки. Навіть уже на Різдво 1883 року вона вишила значну частину вишиванок до тих сорочок, що мама подарувала різдвяним гостям Трегубову і Науменкові» [3, с. 51]. Ймовірно саме в ті зимові дні 1883 р. написала Олена Пчілка й свою першу поему, принаймні в її «Автобіографії» є й така заувага: «До часу проживання нашого в Колодяжному припадають перші мої спроби в поезії, але ніде я тих поезій не друкувала і вже геть пізніше зібрала я їх і видрукувала окремою книжечкою “Думки-мережанки”. Та в Колодяжному проте ж оддала я вперше мій белетвір до друку. Було це так: на різдвяні свята якось приїхали до нас із Києва Науменко і Трегубов. Поїхали вони з моїм чоловіком на полювання. А я в той час писала поему “Козачка Олена”. Приїхали з охоти і я прочитала цю поему Науменкові, мовляв, що я робила, коли їх не було. Науменкові поема сподобалась і він забрав її з собою, щоб надрукувати в збірникові, який тоді проектувалось у Києві випустити. Та все ж не “Козачка Олена” перша надрукована, бо вмістили її в альманаху “Рада”, через кілька років після того, а перед цим вже мої поезії було надруковано в “Зорі”» [10, с. 30 – 31]. Те саме товариство, за спогадами О. Косач-

Кривинюк, зібралось їй на Різдво 1884 р. [3, с. 54]. Про зустріч нового 1885 року згадує Олена Пчілка в листі до своєї матері Є. Драгоманової: «Просил Вам передать поклон также Трегубов, который приезжал к нам на рождество в гости на 5 дней. Ездили тут на охоту с Петром Антоновичем. Мы были им очень рады. Много они рассказывали о Киеве – да все мало хорошего!» [4, с. 28–29].

Джерелом для реконструкції дружніх взаємин родини Косачів служать і два неопубліковані листи В. Науменка, які збереглися в архіві Олени Пчілки (ІЛ НАНУ – Ф. 28. – Спр. 1269, 1270). Перший датується «*Київ 1885 р. Січня 15*»: «Доброго здоров'ячка, Ольга Петровна! Минули і святки, наближається вже піст, а я все думкою літаю по тих давніх маєтках Курбського, та тих лісах, що мабуть Курбський там і турів побивав, а нам грішним й хвоста кабанячого не довелось побачити. Та що ж робить! Хоч така наша доля, а про те я “мислію поля меряю”, – як говориться в “Слові о полку Ігоревім”, – та готуюсь ще як-небудь влітку прибути до Вас, щоб побачити, яке-таке воно, те Полісся в цвіту та попитати щастя ще на птахах, якщо звірина, як то кажуть, не йде в руку. А знаєте що! Більше усього мені шкода, що Ви не прочитали нам своєї драми, як ми були у Вас (хоч не Ви, а ми в тім повинні, бо якось не по-людському проводили всі дні). Перечитав я її тепер і бачу, що довелось би нам багато розмовляти про неї, та мабуть і посперечатись немало. Дожидать же тепер, поки знов з'їдемося, не можу, а для того налистую до Вас про свої думки, хоч дуже добре знаю, що в листі не той смак, та не та і сила, як в розмові...». Отож, колодяжненські різдвяні зустрічі дарували як гостям, так і господарям, щирі емоції й можливості обмінятися думками і навіть новими текстами (у повному тексті кореспонденції В. Науменка йдеться про драму Олени Пчілки «Світова річ» – *Т. Д.-Т.*). Що ж до ситуативності (приуроченості до свята) й адресності поезії «З новим роком!», то вона сприймається і як спонука до суспільної праці: «Нам не страшна лиха подія, / Поки в нас б'ється кров жива / Поки ще жевріє надія, / Поки нам серце зогріва!» [8, с. 1]

У «Думках-мережанках» є ще одна присвята В. Науменку з датою «*1885 р. Мая 25, с. Колодяжне*». Вона набуває форми уявного діалогу, реконструювати який можливо через другий лист В. Науменка від 22 березня 1885 р. (ІЛ НАНУ. – Ф. 28. – Спр. 1270): «*Село Прохорівка 1885 р. Марта 22*. Чи примітили Ви, ласкава Ольга

Петровна, що на цьому листі стоїть «Село Прохорівка»? Себ-то, чи почуєте Ви з мого листу, що я пишу до Вас на роздоллі, коли ніяка інша думка не лізе хмарно до мене, окрім одної – думать і писать можу, як хочу і скільки хочу; тут вже годі всім тетрадкам та “отчетностям”! Сижу теперенька на своїй високій горі, дивлюся на Дніпро, хоч він не дуже-то втішний, бо води мало, – та от і надумавсь: а ну, звідсіль налистую до кого з приємних людей, та не тільки так собі про те та се, а про що небудь і цікавіше. Але до кого ж, як не до Вас, Ольга Петровна, тим більше, що наша розмова про літературні речі не зовсім скінчилась, хоч може Вам вже і обридла...».

Пчілчині поетичні рядки звучать як ймовірні репліки-відповіді:

Згадайте ви мене, товаришу мій чулий,
Мене отут, в моїй самотині,
Своє пришліте слово – й дух знебулий
Одрадистю поживите мені!

Згадайте у своїй околиці славутній,
Де Дніпр, наш рідний батько, протіка,
Де близько спочива кобзар наш незабутній, –
З’єднала душі нам єго рука.

Як часто думкою прагненною витаю,
При світлі зірок ясных, коло вас, –
Перо кладу, у вас порадоньки питаю

Про те, що двох однаково турбує нас [8, с. 36–37]

Отож, жанрова установка присвяти на звернення дозволяє зберегти духовний контакт однодумців, окреслено тут і ціннісні орієнтири адресантки й адресата.

У контексті дружніх присвят промовистою є адресованість розділу «Байки» Єлисею Кипріяновичу Трегубову. Без сумніву, близький приятель П. Косача був добрим знавцем жанру байки і, звісно, палким шанувальником творчості першої і єдиної жінки-байкаря – Олени Пчілки. А от з огляду на біографію Є. Трегубова, присвята набуває глибшого змісту: «1876-го року з Курска було переведено до Сум Єлисея Кипріяновича Трегубова, “штрафованого вчителя”, бо склалася така пригода: прийшло йому на думку розбирати в присутності “предводителя дворянства” (що любив одвідувати кляси), байку Крилова “Осел і Соловей”; “предводитель” подивився на це, як на образі його власної персони, і почав вимагати не тільки негайно

звільнення Трегубова з Курска, а й виключення його зі складу педагогів взагалі. Педагогом Єлисей Кипріянович все таки залишився, але посеред навчального року його перекинули в сумську реальну школу, де тоді була вільна посада» [12, с. 265]. Можна припустити, що присвячуючи розділ «Байки» своєму доброму приятелю, який постраждав через любов до «словесності» (себто через думку і слово), Олена Пчілка акцентує і на суспільних проблемах («Вложилає таємная річ, не проста / Істоті таємній в уста: / Отож була Сфінксова мова: / Чужий чуженине, вгадай мого слова!» [8, с. 58]).

Ліричними мотивами сповнена поезія «Та вже не ти!» з присвятою Анні Іванівні Судовщиковій. Емоційна тональність вірша наближає його до елегії, а ім'я адресатки дозволяє зрозуміти авторські рефлексії. Драгоманови-Косачі підтримували Анну Іванівну в найскладніший для неї час: 1868 р. на засланні помер її чоловік Є. В. Судовщиков. Повернувшись із чужини, вдова з маленькою донькою Олександрою, знайшла прихисток у родині М. П. Драгоманова.

Можливо вірш написано влітку («липень і до 7 серпня») 1883 р., тоді Ольга Петрівна з дітьми гостювала у своєї матері в Гадячі. Разом із ними «були там і А. І. Судовщикова та її дочка» [3, с. 47]. Не раз приїздили Судовщикови і в Колодяжне, а згодом О. Судовщикова стала дружиною М. Косача. «Перевірівши всіх знайомих за многі роки, – писала Олена Пчілка синові Михайлу, – бачу, що Судовщикови наші найцінніші, найдорожчі друзя!» [4, с. 51].

Серед поезій I розділу – «Гульча» і «Заграва ясна» присвячені Марії Михайлівні Косач. Назву першої поезії авторка прокоментувала приміткою: «Гульча – село на Волині, в Острозьким повіті, з Святою вечерю», хоч текст має й конкретну дату – «Серпня 20-го, 1881 р.». Датування поезії дозволяє припустити, що саме наприкінці літа 1881 р. Олена Пчілка гостювала в М. М. Косач: «І в Гульчі єсть хата, на ласку багата, / Що радо мене привітала, / Тим щирим коханням, прихильним вітанням, / Мов крильми мене огортала. / Сім'ї тій приязній, я в думці мовчазній / Найщиршую дяку складаю...» [8, с. 16]. Власне сама поезія якраз і передає враження від подорожі й відвідин «гроту» – джерела Святого Миколая.

Нечисленні документальні свідчення про М. М. Косач не дозволяють відтворити цілісну історію її взаємин з Оленою Пчілкою. Не дуже позитивно характеризує колишню дядину О. Косач-Кривинюк: «Була вона жінка нам несимпатична всією своєю вдачею,

надто ж тим, що робила багато прикростей нашомулюбому “дяді Гриші”. Мама, везучи Лесю в Друскеніки, залишила Марію Михайлівну ще в постелі після народження 30 травня в Колодяжному дочки. І потім, вставши з постелі, Марія Михайлівна мало дбала про догляд нас, дітей, та господарства, а більше була зайнята своїми справами» [3, с. 60 – 61]; деталізуючи події 1886 р. у житті Лесі Українки й її страждання від «липких кайданів», молодша сестра з прикрістю згадувала той час: «Літо того року було дуже гаряче, і вже в травні була велика спека. В тій хаті, де лежала Леся, було душно, була сила мух. Хоч Лесю вмістили на приватній квартирі у “родички”, а не в клініці, через те, що Леся з великою прикрістю ставилася до пробування в клініці, але я думаю, що їй було б краще в клініці, ніж на такій приватній квартирі у такої родички» [3, с. 63].

Упорядниця «Спогадів про Лесю Українку» Т. Скрипка зазначає: «Марія Михайлівна – дружина Г. А. Косача, хрещена мати Оксани Петрівни Косач. Невдовзі після одруження й смерті сина Марія Михайлівна залишила чоловіка заради П. І. Немоловського, від якого народила двох синів, жила з дітьми в Житомирі. Згодом переїхала у с. Гульча (Гільча) на Рівненщині. Олена Пчілка підтримувала контакт з Марією Михайлівною та її дітьми. А у 1881 р. відвідала її, подорожуючи до Берестечка. Поезію «Гульча» (1881) вона присвятила Марії Михайлівні» [11, с. 98]. З огляду на дедикацію поезії «Гульча» і спогади О. Косач-Кривинюк, наведений біографічний коментар може бути уточненим.

Шляхетський «кодекс честі» актуалізує поезія «На полі честі (Посвята пам'яті А. С. К-ча, що поліг на війні 1876 года)». Пафос смутку тут трансформується в посмертну згадку про «юнака молодого», який помирав «На полі честі, / Де протекли річки криваві / У повні літ / Та в повній, бездоганній славі» [8, с. 35]. На жаль, встановити повне ім'я «А. С. К-ча» за родинними мемуарами не вдалося. Єдина реалія, – авторське уточнення в присвяті, – «*поліг на війні 1876 года*» (йдеться про сербо – чорногорську – турецьку війну 1876 – 1878 рр. – Т. Д.-Т), може служити підказкою для подальших архівних пошуків. А от власне сама поезія розгортає тему єдності часів і поколінь роду через силу його пам'яті: «Ти помираєш, чесний брате! / Спостигла смертна пора! / Твоя ж заплаче бідна мати, / Дружина мила, чи сестра. / Та скажуть рідним, що на полі / Чужим не марно згинув ти: / З крові твоєї – щастя, долі, / Братерства виростуть цвіти!» [8, с. 36].

«Посвята Лесі Українці» супроводжує розділ «Переспіви», до якого увійшли поезії «Розділ світу», «Дівчина з незнамого краю («Весна-красна»), «Іліада», «Пігмаліон», «Калина», «Співець», «Пророк» і поема «Юдита». Якщо врахувати, що адресація моделює певну діалогічну ситуацію, то виглядає на те, що мати-поетка заохочує / провокує доньку до творчості. Її мистецький посыл реконструюється й через ідейно-естетичну скерованість поезій, в яких окреслюється коло заданих тем (завдання митця й мистецтва, герой і його вибір та ін.). Про те, що такі «заохочення» були результативними згадує й О. Косач-Кривинюк: «У перших поетичних творах Лесі Українки, можна помітити виразний вплив літературної творчості її матері Олени Пчілки. Напр., патріотична поема Олени Пчілки “Юдита” безперечно мала вплив на Лесину поему “Самсон”» [3, с. 890]. Можемо припустити, що й вірші «Калина», «Співець», «Пророк» Лесі Українки вже самими заголовковими повторами демонстрували певні «літературні задуми» і ціннісний досвід. Приміром, у мистецький простір «Лісової пісні» Лесі Українки вповні вписується фольклорна поетика поезії «Калина» Олени Пчілки:

Біля струмочка, біля калини,
Дудку Іванко робив з вербини:
Жалібно, чуло грав він у неї
Біля калини красної теї.

Гра-виграває в дудку Іванко,
Голос по гаю іде що ранку;
Калина листя зелене мала,
Наче дівчина хлопця вітала [8, с. 46]

Найцікавішою в цьому контексті видається традиція взаємоприсвят – своєрідного творчого діалогу матері й доньки. Слід згадати, що Лесі Українці Олена Пчілка присвятила поему «Дебора» (1887 р.) і сонет «Остання квітка», написаний «пізньою осінню 1913 р.», а з дедикацією «Коханій мамі» Леся Українка опублікує поезію «Вечірня година» та поему «Місячна легенда (Посвята моїй мамі)».

Отже, адресована лірика збірки «Думки-мережанки» Олени Пчілки розгортає цікавий ракурс взаємин адресантки й адресатів. Як словесна вказівка, дедикація підкреслює значущість особи, якій присвячено вірш. Серед Пчілчиних адресатів рідні та друзі. Деякі

присвяти до них мають подієвий характер (приуроченість до свята, згадка про подорож та ін.), на що вказує й точне авторське датування, інші розгортаються у формі спогадів чи рефлексій письменниці. Водночас присвята, як специфічний жанр, виконує і комунікативну функцію, де адресація моделює й уявну діалогічну ситуацію. Вірші-присвяти стають додатковим фактологічним матеріалом не лише до творчої біографії О. П. Драгоманової-Косач, але й уможливають вивчення міжособистісних контактів знакових діячів української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Тому дотримання авторської волі щодо адресованості поезії є обов'язковою умовою для подальших видань творів Олени Пчілки.

Література

1. Бондар Л. Шевченкові присвяти // Слово і Час. 2009. № 3. С. 19–25.
2. Клим'юк Ю. Модифікація жанру віршової присвяти Івана Франка // Вісник Львівського університету. Серія філол. 2004. Вип. 35. С. 186–194.
3. Косач-Кривинюк О. Хронологія життя і творчості Лесі Українки. Луцьк: Волин. обл. друк, 2006. 928 с.
4. Леся Українка. Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1971. 483 с.
5. Ліпницька І. Жанр вірша-присвяти в поетичній творчості Олександра Олеся // Філологічні науки. 2010. Вип. 2. С. 28–35.
6. Назарець В. Типологія жанрово-тематичних різновидів присвяти // Проблеми гуманітарних наук. філологія. 2013. Вип. 32. С. 68–84.
7. Огоновський О. Історія літератури руської. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1893. С. 1072–1132.
8. Пчілка Олена. Думки-мережанки. Київ, 1886. 97 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11051>
9. Пчілка Олена. Біографічна замітка // Зоря. 1888. № 3. С. 55–56.
10. Пчілка Олена. Оповідання. З автобіографією. Харків: Рух, 1930. С. 5 – 46.
11. Скрипка Т. «Спогади про Лесю Українку». Київ: Темпора, 2017. 368 с.
12. Трегубова А. Деякі з життя Ольги Франкової // За сто літ. Книга 5. Харків–Київ: Державне вид-во України, 1930. С. 264–271.
13. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 49: Листи (1886–1894). Київ: Наукова думка, 1986. 767 с.
14. Чернишов А. Невмирущі. Статті та розвідки. Харків: Прапор, 1970. 245 с.
15. Циганенко Ю. З літературних взаємин М. Драгоманова в 80-х рр. ХІХ ст. (з неопублікованих листів до О. Пчілки) // Літературний архів. Харків. 1930. Кн. 2–3. С. 270–285.

References

1. Bondar L. Shevchenkovi prysviaty [Shevchenko's dedication]. In: *Word and Time*, 2009. issue 3, pp. 19–25. (in Ukrainian).

2. Klymiuk Yu. Modyfikatsiia zhanru virshovoi prysviaty Ivana Franka [Modification of the genre of poetic dedication of Ivan Franko]. In: *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*. 2004. issue. 35, pp. 186–194. (in Ukrainian).
3. Kosach-Kryvnyiuk O. *Khronolohiia zhyttia i tvorchosty Lesi Ukrainky* [Chronology of Lesya Ukrainka's life and work]. Lutsk, 2006. 928 p. (in Ukrainian).
4. Lesia Ukrainka. *Dokumenty i materialy* [Documents and materials]. Kyiv, 1971. 483 p. (in Ukrainian).
5. Lipnytska I. Zhanr virsha-prysviaty v poetychnii tvorchosti Oleksandra Olesia [A genre of dedication poem in the poetry of Alexander Oles]. In: *Philological sciences*, 2010. issue 2. pp. 28–35. (in Ukrainian).
6. Nazarets V. Typolohiia zhanrovo-tematychnykh riznovydiv prysviaty [A typology of genre-themed varieties of dedication]. In: *Problems of humanities. "Philology" Series*, 2013, issue 32, pp. 68–84. (in Ukrainian).
7. Ohonovskyi O. *Istoriia literatury ruskoï* [History of Russian]. Lviv, 1893. pp. 1072–1132. (in Ukrainian).
8. Pchilka Olena. *Dumky-merezhanky* [Thoughts-Lace Frivolites]. Kyiv, 1886. 97 p. Available at: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11051> (in Ukrainian).
9. Pchilka Olena. Biografichna zamitka [Biographical note]. In: *Zoria*. 1888. issue 3, pp. 55–56. (in Ukrainian).
10. Pchilka Olena. *Opovidannia. Z avtobiografiieiu* [Story. With autobiography]. Kharkiv, 1930, pp. 5–46. (in Ukrainian).
11. Skrypka T. «*Spohady pro Lesiu Ukrainku*» [Memories of Lesya Ukrainka]. Kyiv, 2017, 368 p. (in Ukrainian).
12. Trehubova A. Deshcho z zhyttia Olhy Frankovoi [Something from Olga Frankova's]. In: *One hundred years*. Vol. 5. Kharkiv–Kyiv, 1930, pp. 264–271. (in Ukrainian).
13. Franko I. *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh* [Collection of works in 50 volume]. Vol. 49. Kyiv, 1986, 767 p. (in Ukrainian).
14. Chernyshov A. *Nevmyrushchi. Statti ta rozvidky* [Immortal. Articles and research]. Kharkiv, 1970. 245 p. (in Ukrainian).
15. Tsyhanenko Yu. Z literaturnykh vzaiemyn M. Drahomanova v 80-kh rr. XIX st. (Z neopublikovanykh lystiv do O. Pchilky) [From the literary relations of M. Drahomannov since 1880 (From unpublished letters by Olena Pchilka)]. In: *Literary archive*. Kharkiv, 1930. issue. 2–3, pp. 270–285. (in Ukrainian).

Tetiana Danyiuk-Tereshchuk. Dedication Poetry of Olena Pchilka. The article considers the addressed lyrics from Olena Pchilka's collection "Thoughts-Lace Frivolites (merezhanky)". Compilers of the writer's later works did not adhere to the author's will as to her dedication poems, thus destroying the integrity and content of the texts. The study seeks out to elucidate the specifics of O. Pchilka's dedications through factual material. The author of the article argues that dedication expresses the poet's creative concept and a broad cultural and historical context spring up through the name of the addressee. Some dedications are event-driven, as the author's dating

indicates, while others are unfolded in the form of memoirs or reflections of the addresser.

Key words: dedication, addressed lyrics, poetry, author, addressee, addresser.

Данилюк-Терещук Тетяна Ярославівна – кандидат філологічних наук, завідувач Музеєм Лесі Українки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; *ORCID iD*: 0000-0002-9677-4929; danyluktanya@ukr.net

УДК 821.161.2'05.09(092):801.6

Олена Кицан

Між традицією і новаторством: віршування Олени Пчілки

Постать Олени Пчілки (1849–1930), письменниці, редакторки, громадської діячки, є значним явищем в історії української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття. Вона невтомно працювала, щоб збагатити духовну скарбницю свого народу. Але, на жаль, її поезія, є недооцінена в українському літературознавстві. Науковці здебільшого звертають увагу на життєву й творчу біографію письменниці, на її просвітницько-педагогічні погляди, на зв'язок із фольклором тощо. Натомість версифікація поетки довгий час залишалася поза увагою літературознавців.

Вивчення версифікації Олени Пчілки здійснюється з урахуванням здобутків вітчизняної і світової віршознавчої науки. Олена Пчілка, як і більшість українських поетів 80-х рр. ХІХ ст., надавала перевагу силабо-тонічному віршуванню. Силабіка перебувала на периферії її версифікаційних зацікавлень.

Ключові слова: версифікація, силабіка, силабо-тоніка, метр, поезія, традиція.

Постать Олени Пчілки (1849–1930), письменниці, фольклористки, редакторки, громадської діячки, є значним явищем в історії української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Вона невтомно працювала на збагачення духовної скарбниці свого народу. Але, на жаль, її творчість, особливо поетична, є недооцінена в українському літературознавстві. Критичні праці, присвячені вивченню літературної спадщини письменниці, з'явилися лише на початку ХХ ст. Серед основних досліджень слід згадати наступні: Д. Донцов «Мати Лесі Українки (Олена Пчілка)» (1958), Л. Купрата «Літературно-естетичні та суспільні погляди Олени Пчілки» (1998), О. Камінчук «Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності» (1999),